

# Kan man klippe i vand?

*Publ. i BIXEN 1, 1984, s. 31-40.*

*Betragtninger omkring Lise Roos' filmprojekt, som hun selv tidligere har beskrevet i BIXEN nr. 2, 82. Filmen havde premiere for nylig og bliver vist i fjernsynet til september.*

Filmen, *Kan man klippe i vand*, har som sit projekt at vise, hvad der kan ske ved at bryde alle ydre regler og skemaer i en børnehave. Filmen bliver derved en opdagelsesrejse i, hvad der står for de fleste som et truende og skrækindjagende vildnis af »anarki« – og mere eller mindre hemmeligt som en ønskedrøm af lystudfoldelse. Det er *Rødhætte og ulven* om igen. Ikke så lidt af et vovestykke.

Er der noget, der holder vores liv sammen, så er det regler og forordninger og skemaer og tidspunkter og al den slags. Orden, rammer og struktur, der er fastlagt udefra og på klokkeslet. Det er skelettet i vores hverdagsliv. Kan det overhovedet leves uden? Ville det ikke ende i ulvens fede vom med det hele, hvis vi overlod det til os selv og hinanden at finde ud af det – ligesom i *Fluernes herre*. Kan vi tåle frihed?

Vi klynger os til de reglementer som gjaldt det selve livet og kvæler gerne en hel del af *det* for at opretholde dem. Det er vi langt hen pisket til, sådan som samfundet er skruet sammen. Men de reglementeringer er groet sådan ind i os, at vi også laver dem, hvor det ikke er tvang og magt, der driver os til det. Det gælder til eksempel i forholdet mellem børn og voksne både i familierne og institutionerne. Vi har det

med regler ligesom eremitkrebs har det med deres skaller. Når de er gået ud af deres gode skal, har de ikke andet i hovedet end at få sig skruet ind i en ny. Regler og deslige har sat sig som en slags ydre skelet ligesom det, insekterne har. Vi tør ikke forlade os på det skelet, vi har i os.

Det er så selvfølgelig for os at leve med det korset, at vi tit ikke sanser det, men oplever det som en del af os selv og ikke noget der er påtvunget os udefra. Det opdages først, når vi bliver bange, fordi reglernes beskyttelsesskjold ikke er der, eller når vi oplever det som tvang, vi støder imod.

Det er ikke noget tilfældigt sted filmen her sætter ind. Den piller ved en af de virkelig hårde knuder, vores hverdagsliv er snøret med. Den rører ved forhold, som er grundlæggende både i vores liv med hinanden og i samfundets organisation. Filmen viser ikke *hvorfor* det er sådan, men den viser *hvordan* det er i et hjørne og sætter et spørgsmålstejn ved det ved at vise, hvad der kan ske, når de ydre regler og strukturer ophæves – forsøgsvis, og man må til at lære sig at gå uden krykker.

Det vises vel at mærke i filmen ved, at den forholder sig til et konkret stykke hverdag og de børn og voksne, der er indblandet i den.

### Almindeligt børnehaveliv

*Filmen er sjælden ved*, at den viser et stykke almindeligt børnehaveliv og de personer, der lever det. Det er én af dens kvaliteter, som man nok let kan overse i og med, at man forholder sig til dens debat-tema: *regler eller ej*. Det møder man med filtrene oppe og nerverne ude, fordi det hugger til et af de afgørende forhold, som udspiller sig i det daglige drama, som hverdagslivet er lige under overfladen.

Der pirkes til den halvsovende bevidsthed om, at regler kan være til for beskyttelse, for magtudøvelse, for bekæmpelse af angst for kaos, angst for sig selv og andre, skræk for børn også. Dvs. at de regler ofte har deres (skjulte) grundlag i interessekonflikter – i børnehaven som i samfundet. Reglernes grundlag er som regel florumvundet, gemt bag demokratiske, pædagogiske, moralske, politiske og tilsvarende begrundelser, der på den anden side ikke altid er løgn.

Regler, og livet med dem, er noget af det, vi tidligt bliver opskoet i. Også små børn lever i og med regler; de forholder sig til dem, ligger under for dem, reagerer mod eller med dem, trodser dem tit. Der udløses konfrontationer. Reglerne bestemmer på mange måder forholdet mellem børn og voksne. Det får tit samme karakter som forholdet mellem (potentielle) forbrydere og strissere, mellem kontrollanter og kontrollerede. Det spil kan man så bruge det meste af energien på at holde kørende. Det er tit en hemmelighed for begge parter (men mest for de voksne), at det er det, det handler om, og ikke den sag, der er på programmet.

### »Hvad er en regel?«

Det med regler er ret beset noget meget abstrakt og kompliceret. Hvad det er, er ikke ligetil at forstå eller forklare, heller ikke for voksne. Det viser sig for eksempel, når man står og skal forklare det og svare et barn, der har spurgt: hvad er egentlig en regel? Så er man ude på det dybe. Det er nærmest sværere end at forklare, hvad penge er – og det vil ikke sige så lidt. Alligevel er det noget børn forholder sig til, praktiserer og lever med. De kan også få det sagt. Et godt udtryk for – ikke hvad regler er eller hvorfor, men hvordan de er – giver følgende historie. Den er fortalt af en fire års dreng.

Han gik i en børnehave, hvor der var meget med regler og skema. Det havde han det ikke specielt godt med. En dag sidder han og siger hen for sig:

- *Regler de kan godt lugte.*
- *Nåeh, siger moderen, som også er der.*
- *Regler de har også øjne, siger han så.*
- *Ja, og reglen henne i børnehaven, det er Hanne.*
- *Nåeh.*
- *Hun er også reglen for de andre voksne.*
- *Nåeh.*
- *Og reglen, den vokser og vokser.*
- *Helt op til himlen.*
- *Ja, helt op til solen.*

Sådan havde den dreng det med regler. Og ret mere præcist kan det vist ikke siges, hvordan det er med de regler, når de gennemlever dagligdagen. Drengen udtrykker sin erfaring i en slags myte om reglen. Den optræder som en altoverskyggende dæmon i den.

Historien gør et abstrakt begreb til noget sanseligt. Den viser, hvad det går ud på. Det samme gør Lise Roos' film på en

anden måde. I første del af filmen, som viser livet under regel og skema, kan man se det. Børnehaven, det foregår i, er ikke specielt regelstyret og struktureret. Pædagogerne er lydhøre og tålmodige overfor børnene. De er fleksible og lempere og støtter og sætter i gang, og de fanger konflikter endnu før de slår ud. Sådan set går det fredeligt for sig. Der er ikke nogen åben modstand fra børnene, ej heller nogen åben tvang i forhold til det ydre skema, som børnehavens hverdag styres af, og som pædagogerne administrerer. Alligevel er det gennemgribende helt ned til, hvilke børn der skal gå med hvilke børn på ture, faste pladser som køerne i deres båse.

### Passive børn

Det er filmens anden del, der ved det lys, der kastes tilbage, gør den gennemgribende styring synlig. Omkostningerne ved skemastyring bliver ligeledes til at se. Børnene er mest passive, som brikker, der flyttes om på – fra aktivitet til aktivitet. De venter f. eks. meget. De sidder meget. Det er noget, de får en del øvelse i. De sidder ved samlingen. De voksne er aktive, sætter i gang, rokerer med børn, hjælper børn, holder øje med dem. En enkelt lille fyr står op. Han er sat til at præstere den øvelse at sætte mystiske brikker på en mystisk tavle de rigtige steder. Man mærker, at han er for langsom og ikke kan finde ud af det. Han ser slukket ud, mekanisk, bortset fra at han i et glimt går op i selve det at sætte brik på tavlen, men det er ikke det drejer sig om. Og det er ikke hans projekt at få brikkerne på plads, eller at blive god til at gøre det. Det sidste er nok det pædagogiske projekt i det, at øve ham. Imens venter de andre noget utålmodigt, griber ind, hjælper til og gør det så for ham.

Han er langsom, det er filmen også. Den dvæler netop ved ham, så man mærker modsætningen mellem det, han er (Thomas, 3 år, interesseret i at få en brik til at sidde og falde ned, sidde og falde) – og det, han skal optrænes til at være (et dueligt led i en funktionel institutionsmaskine). Han bliver allerede her Thomas for tilskueren. Filmens tålmodighed med ham, og det, at den identificerer sig med ham, henter ham lidt ud af den anonymitet, der ellers hviler over børnegruppen i hele første del.

### Kameraet »ser«

Selve filmens praksis, dens metode, dens æstetik og dens synsvinkel er fra første færd en modsigelse af det fremmedstyrede forhold til børnene. Den opfanger følsomt og lydhørt »bitingene«. Den ser det liv, der også er der og leves ved siden af programmet. Den giver sig tid til at følge de enkelte børn og deres »underordnede« gøremål.

Vi ser både iscenesættelsen af børnene og deres malen billeder, men vi ser også ham den lyshårede, der sådan lidt ved siden af det hele sidder og tørrer sin tommelfinger ren for maling, ikke bare for at tørre den *ren*, men ligeså meget for sådan at tørre den. Ligesådan med spisningen. Der er hende den lille, der med stor koncentration og omhu udfører det kunststykke at få en makrelmad over på tallerkenen.

Filmen fanger også hullerne i det rationelle skemaliv, dér, hvor en anden slags liv ytrer sig, hvor også andre måder at organisere hverdag og kultivere omstændigheder ligger gemt – dér hvor andre færdigheder end de programsatte opøves, og dér hvor identitet uden for nummer glimter frem. En enkelt gang er der op-

træk til konflikt mellem et par børn. De taber masken, men en voksen griber roligt og professionelt ind. Lidt grus i maskinen, men ellers kører det stort set gnidningsfrit, problemløst og trygt. Selv en anden slags liv har sin plads, sin særlige boks i skemaet som »fri« leg.

Så er det sikkerhedsnettet fjernes, alle reglerne, hele skemaet. Og hvad så? Det er det anden del af filmen handler om. Det som før var biting, bliver nu hovedsagen og kommer til udfoldelse. Børnene bliver hver sin. Thomas står først op ad dørkar-men og kikker som klemmt, men vist også med lys i øjnene. Er han skræmt? Måske? Men ikke mere end at han kaster sig ud i det »vilde« liv. Der går liv i ham. Og som filmen skrider frem, lever han stærkere og stærkere. Det er ikke det bare sødsuppe. Det er også konflikter, slagsmål, ulykkelighed. Det er at finde ud af at kunne nogen ting.

I første del af filmen sætter en voksen børnene i gang med: Jeg gik mig over sø og land. Det er en god leg, men ikke så ligetil, når man er uhjælpeligt for langsom som Thomas. Man skal for eksempel kunne hoppe. Det kan Thomas ikke. Han kan alligevel med armene, men det bliver noget sjatværk. Ligesom han er ved at få fat og kunne være med, er legen gået videre. I sidste del af filmen springer han dødsspring fra sofaen. Han udforsker tingene og sig selv, finder ud af, hvad han kan med dem. Afprøver sig selv og de andre for fuldt udtræk. Om man kan klippe i vand? Måske, måske ikke. Han gør det. Det er både af lyst og nødvendighed, at han tilegner sig færdigheder, tager ved lære af de andre, sammen med dem og i hårene på dem. Han stråler af energi, indædt når det går ham imod. I filmens start var han noget slukket i det.

Udsvingene bliver i det hele taget større både i lyst og nød. Det virker stærkt, især klippene med børn, der er kommet i ulykke. Her brydes de filtre, vi ellers gemmer vores følelsesforvrængelse bag. Der er børn, der slås. Børn, der bliver sat ud i kulden. Der er pigen der går og græder langs væggen. Hun er helt derude, hvor gråden er uden lyd. Det er for meget. Kommer der ikke nogen og henter hende hjem? Det gør der langt om længe. En større pige tager om hende, trøster og tager hende med sig. Og så kommer der en af de voksne og tager hende op. Det er godt, selvom det vigtigste er sket. Helt derude kom der én og tog hende i hånden, delte ulykken med hende. Tværs gennem var hun også selv aktiv i det, græd og gik, fandt en bamse. Hun var ikke bare offer for ulykken. Hun fik en chance for at gøre en erfaring, som de fleste voksne må misunde hende. Mange af os ville ikke turde vove os derud. Hun opdagede, at der var nogen dérude.

### Sikkerhedsnettet fjernes ??

Det kunne være faldet skidt ud. Der er risiko ved, at de voksne ikke har check på tingene og griber hurtigt ind. Men det begrænser på den anden side erfaringsmulighederne og mulighederne for at frembringe fællesskab. De voksne tager »ansvaret«, som de vanligvis skyndsomst lægger fra sig igen i rollen som konfliktbehandlere. I filmens situation er de nødt til at gribe ind i den type tildragelser på eget ansvar. De kan ikke gemme sig bag »reglen« og rollen. Det handler ikke bare om at holde fingrene for sig selv, ofte tværtimod. Men det kræver en anden måde at forholde sig på end som »behandler«. Tingene regulerer sig ikke af sig selv, heller ikke børnene. Regulering af samliv

skal frembringes. Det behøver ikke nødvendigvis ske gennem reglementer. Og børnene er tit bedre til den slags end de voksne. De har højtudviklede sociale redskaber bl.a. fra deres lege.

Der er en række eksempler på tilsvarende måder at forvalte konflikter og andet samliv på. Det kræver sejt arbejde at finde vej i. Den lader sig kun gå af børn og voksne sammen på så forskellig fod, det nu er. Også i de »ulykkelige« tildragelser i denne del af filmen mærker man en underliggende energi og styrke. Den er lettere at se i de lykkeligere tilstande, hvad der også gælder de muligheder, der er i den anderledes voksenrolle, der opstår. Et eksempel:

En af de små sidder med et eller andet, synger imens på *Tingelingelater*. Han kokser efter et par ord. En af de voksne sidder med andre børn et andet sted, optaget af at lave nogle indianerbånd, som ungerne har brug for (også et skift fra at den voksne sætter børn i gang til, at de sætter hende i gang). Hun svarer i halv distraktion ved at synge fortsættelsen. Drengen kan så køre lidt videre i sangen. Pædagogen svarer igen og har nu opdaget, hvad der er i spil. Det bliver en vekselsang. Drengen bliver ikke undervist. De gør noget sammen, der har værdi for dem begge. De frembringer et samvær med sangen som både middel og mål. De lyser op af det. Det er en kort sekvens, men et eksempel på et af de mange afsæt, kim, der opstår til andre former for struktur i hverdagen. Det er på nogen måder mere krævende, både hvad angår kunnen, nærvær, lydhørhed og delagtighed. Men det giver også en tilgift af energier, der vækkes eller frigøres fra arrangør- og kontrollantopgaverne.

## Bananpistoler

Lignende ansatser ser man i forbindelse med spisning. Bananer kan også bruges til pistoler. Der er for få af dem. »*Vi skal dele*«, siger én af de store. Han deler den, han får overdraget. Han tager selv broderparten. Men de deler. I et senere klip, kommer han (Martin hedder han) med et nyt fad. En rapser en banan til sig. Martin river den tilbage, voldsomt. »*Du skal vente*«, siger han. Sætter fadet på bordet. Så kan de andre tage. Det er i orden. Form skal der til. En anden sort regler til lejligheden.

Et par børn organiserer en springe-krybe leg på stolene, bordet rundt. Der opstår en række rytmask formede aktiviteter. Sofaen bliver taget i brug og »kultiveret«. Den bliver grundlag for en lang række lege og anden social virksomhed både for børn og voksne.

Børnene leger for bredt udtræk veksellende ud over hele børnehaven. Legene er nu også åbent blevet det vigtigste aktionsfelt. De er i sig selv højtudviklede organiseringsformer. Det er metoden fra dem, de sociale, sproglige og kropslige færdigheder fra dem og de selvforvaltede organiseringsprincipper herfra, der bliver grundlag også for de øvrige former for aktiviteter og samvær, der udfolder sig. Det kunne der siges en del om. Filmen er righoldig i det stykke. Det er også en bemærkelsesværdig kvalitet. Hvor ofte ser man den slags skildret ordentligt. Men det bliver for vidtløftigt her.

De voksnes måder ændrer sig i retning heraf. Ikke sådan at forstå at de møver sig ind på legene. De leger med – som voksne, når de bliver inddraget, men væsentligst er det deres forholdsmåder der omformes. Vel at mærke således, at den voksnes betingelser som voksen opretholdes.

Den ydre regelstyring, som både børn og voksne er ofre for, erstattes punktvis af organiseringer (regler for den sags skyld), der udspringer af og er redskab til at frembringe den sociale brugsværdi, der kan være i samvær og selvudtryk. I princippet samme slags regulering som i børns lege, dem, der kaldes regellege fx

### Respekt for børn

Det drejer sig ikke om regler eller ej. Heller ikke om enten skema eller laissez-faire. Det er heller ikke enten børne- eller voksenstyring. Det stiller problemet forkert. Det ses indirekte i filmen. Det handler om, hvilken slags regulering og organisering. Og det handler om, hvorvidt reglerne er redskaber for os og vores samliv, eller om vi reduceres til redskaber for dem og dermed bliver ofre for de interesser, der bestemmer dem. Det handler om respekt for børn som dem, de er, og er ved at blive. Det betyder også en fundamental accept af, at de selv er de vigtigste deltagere i deres egen udviklingsproces, fremfor at det ene eller det andet mål og forbillede skal bestemme, hvem de skal være. Bag skematismen ligger en fundamental mistilid til både børn og folk, en skræk for, at hvis ikke tvang, straf, lokkemad og ydre skema opretholdes, så går det hele agurk, fordi folk i virkeligheden ikke kan forvalte deres eget liv, ikke kan tåle bedre vilkår, friere for eksempel.

Formløshed kan for den sags skyld være ligeså tyrannisk som totalitært reglement. Det ved børn også i deres praksis.

Man behøver ej heller i det stykke gå til myrerne for at blive vis. Det er som regel dumt. Man kan blive klogere af børn. Følgende historie kan sige noget om det.

Den samme dreng, som fortalte historien om reglen, fortalte også noget andet. Der er gået et halvtårstid. Der er kommet ny leder i børnehaven og et par nye pædagoger. De er ved at omlægge pædagogikken fra det meget skemabundne. Den slags er en sejt og langvarig proces. Det gøres ikke på hverken uge eller måned. Det giver både koks og kaos og krampe til tider.

En dag siger drengen til moderen:

- *Nu har vi slet ingen regler henne i børnehaven.*
- *Nå, det var da godt, siger moderen.*
- *Nej, det var ikke så godt endda.*
- *Hvorfor ikke det, spørger hun.*
- *Så skal man sidde dér og sige værsgo' til sig selv.*

Filmen er på sin måde også et udtryk for, at børn i dag har det ligesom Hamlet, bare omvendt. Han var nødt til at spille gal for at overleve. Børn i dag spiller normale. Af samme grund.

I filmens anden del kommer lidt af det frem, der er under den påtvungne maske. Og det kan ses, at man ikke behøver være så bange igen. Det er ikke det dovne, grådige, aggressive, magtliderlige uhyre, som de reaktionære truer os med, men et virkelystens væsen.